

IN GENT, OP 'T STEENDAM

Van de Biecurf tot het Papen huus bij de Sint-Jorisbrug

Luc Devriese, Herman Rosseau

Frans Verstraeten schreef in zijn monumentale werk *De Gentse Sint-Jacobs-parochie* 'Van de Steendam is uit deze tijd (18de-19de eeuw) niet veel te vertellen, behalve dat hij in de volksmond van geslacht veranderde en... het Steendam werd' (1). Oudere Gentenaars spreken inderdaad niet van de Steendam, maar van 't Steendam. Onderpastoor Verstraeten interesseerde zich in de eerste plaats aan de parochiegeschiedenis en aan wat er in het rijke kerkarchief daarover te vinden is. Vandaar allicht zijn toch wel lichtvaardige opmerking. Over de (het ...) Steendam valt immers veel te vertellen, Zodanig veel zelfs dat het onbegonnen werk is de hele straat in ogeschouw te nemen. En dan zwijgen we nog over de bij de bouw van keizer Karels verdwenen Lange Steendam die aan de overzijde van Sint-Jorisbrug de verbinding vormde met de Dendermondsesteenweg. Aan deze ooit belangrijke straat hopen we een bijdrage te wijden in een volgend nummer van *Ghendtsche Tydinghen*.

In dit artikel beperken we ons tot wat we konden terugvinden over enkele huizen aan de zuidzijde van de 'curten Steendam', al lang de Steendam tout court. Het betreft de even nummers om en bij de mooie apotheek De Gau(w)-blomme, dicht bij de Sint-Joriskaai en de monumentale brug op de Jooremaaie. Het onderzoeksterrein strekt zich uit over nauwelijks 75m vanaf de kaai tot aan het huis De Biecurf (afb. 1, 2 en 3). Achteraan werden de erven begrensd door een watertje dat zijn naam vanaf de jaren 1650, de Slekke, ontleende aan de sluisfunctie die het toen had. Dat lag ongeveer parallel aan de huidige IJkmeesterstraat (afb. 4 en 5).

Hieronder belichten we drie heel kleine onderdeeljes van de geschiedenis van dit stukje straat: de vroegst bekende bouwperceelindeling (jaren 1320), een 'hotelletje' voor priesters, het Papenhuus, dat daar tot aan de calvinistische tijd functioneerde net binnenin de Sint-Jorispoort, en tenslotte het uitzicht van de gevels in de jaren 1700 en 1800 vergeleken met de huidige toestand. Hier en daar verlevendigen we dat met wat we konden terugvinden over de mensen die daar woonden en werkten. Voor de hardnekkige zoekers schetsen we achteraan dit artikel de technische kant van het onderzoek.

Afb. 1. Huidig uitzicht (foto 2016) naar de Leie toe. De eigendom van het seminarie is verdwenen. Voorbij de Gaublomme buigt een nieuwe rooilijn naar de Sint-Joriskaai toe. De Gaublomme en het huis Hoogstoel zijn goed herkenbaar.

Vroegst bekende huispercelen

De oudste bewaard gebleven schriftelijke gegevens stammen uit het schepenjaar 1325-1326. Toen waren de terreinen aan beide zijden van de straat al vol-

Afb. 2. Het meer naar het stadscentrum gelegen gedeelte met de Biecurf (foto 2016).

ledig verdeeld in huispercelen. We tellen in het eerste kwart van de veertiende eeuw twaalf perceeltjes en percelen in het straatgedeelte dat we nader bekijken.

Als huiseigenaars vermelden we in 1326 vanaf de poort naar de Sint-Jacobskerk toe: Soetine Aesekins en Merrine Smeets elk met een identieke kleine huiseigendom van amper 3,3m gevelbreedte. In 1337 werden de huisjes van de beide dames opgenomen in ‘der Papen huus’ (het huis van de priesters), waarover verder meer. Dat gebeurde vermoedelijk samen met een naastgelegen ‘vrij huis-vrij erf’.

Van het perceel van de Gaublomme ernaast was Jan de Scrivere in 1326 eige-

naar. Was dat de Jan de Scrivere die in de stadsrekeningen van 1322-1323 vermeld wordt ‘van dat hi screef boven der zale daer de raed plecht te sittene’ (2)? Dat kan een schilder geweest zijn. Makers van fraai versierde letters werden toen nog niet onderscheiden van schilders. Of deze iets te maken heeft met de eigenaar aan de Steendam is echter allesbehalve zeker.

Naast de Gaublomme werd een gedeelte van perceel 816 ingenomen door Pieter van Pulaer, misschien identiek aan Pieter de Ke(e)rmakere. Het andere deel was in cijns gegeven aan Mathis de Riemmakere. Waren dat beroeps- of familienamen? Hoewel de familienamen in de veertiende-eeuwse Vlaamse steden al behoorlijk vastlagen, kon een patroniem (genoemd naar de vader) als Pieters (Pieterszoon) toen nog weleens veranderen in een beroepsnaam of omgekeerd.

Op de kadasterpercelen 718-819 vinden we de cijns van Jan Rebbe, vishandelaar en deze van Jan de Potter, naam eventueel duidend op de pottenbakkersstiel, een activiteit waarvan in die zone archeologische sporen gevonden werden (3).

Jan en Philip van Berghine namen elk apart 822 en 824 (de Biecurf) in. Ook hier hebben we geen zekerheid of het de bekende ‘mets’ (metselaar) Philip van Berghine betreft. Dat was een belangrijk man die in de stadsrekeningen vanaf 1321 veelvuldig vermeld wordt als ‘meester vanden werke ant Belfro(o)t ende ant nieuwe scepenuus’ (4).

De perceelindeling veranderde in de loop van de daaropvolgende eeuwen nauwelijks. In 1418 en 1495 waren er nog steeds 10 eenheden plus het Papenhuis dat twee huisjes ingepalmd had (5). Pas daarna veranderde de situatie. Met uitzondering van de Biecurf werden overal twee of meer percelen samengevoegd (zie afb. 2). In 1646 bleek het aantal daardoor gehalveerd (6). We tellen nog slechts vijf huizen naast het (ex)Papenhuis. Aan het einde van de Oostenrijkse tijd, toen de eerste huisnummers per wijk ingevoerd werden, tellen we vijf nummers (F nr. 285-289) van de Biecurf tot en met de Gaublomme. De letter F duidt op de wijk F volgens de wijkindeling die ca. 1785 ingevoerd werd. Het is de toestand die we ook zien op de reconstructietekeningen (afb. 7) en die anno 2017 bouwfysisch nog steeds bestaat, zoals kan afgeleid worden uit de actuele foto’s (afb.1 en 2).

Papenhuis

Dit verhaal brengt ons ook bij iets wat tot voor kort totaal onbekend bleef: een merkwaardige instelling, een soort hotelletje of gastenhuis met bijhorende

Afb. 3. Gevelsteen van de Biecurf aangebracht bij de restauratie in de jaren 1990 (foto 2011).

kapel voor priesters: het Papenhuis. Hoewel waarschijnlijk weinig indrukwekkend als bouwwerk (anders zou het beter herkenbaar zijn op het panoramisch gezicht op Gent in 1534) was het Papenhuis toch de bekendste behuizing in de buurt. Alle lokale tijdgenoten bleken het te kennen: ‘in de Nieupoert terzijde van den papenhuis’ (7) is een van vele verwijzingen ernaar in de archieven die handelen over de buurt. Het waterloopje achter de huiserven, de latere Slekke, werd in de middeleeuwen het Papengat genoemd.

Frans De Potter had het verkeerd voor toen hij schreef dat het Papenhuis de pastorij van Sint-Jacobs was (8). Het was een ‘passentenhuis’ voor priesters. Wat hield dat eigenlijk in? Beelden we ons de situatie in van middeleeuwse reizigers die Gent vanuit het oosten bereiken. Herbergen of hotels die tegen betaling overnachting aanboden, bestonden nog niet. Weinig mensen hadden familie in vreemde steden waarop ze beroep konden doen voor tijdelijk logement. Voor kooplui of makelaars en hun kennissen was er geen probleem. Hun plaatselijke collega’s hadden hun grote woonhuizen in het stadscentrum ingericht om klanten te ontvangen en te herbergen. Dat hoorde bij hun beroep. Zo

Afb. 4. Het Papengat, alias de Slekke, is nog steeds herkenbaar (foto 2010). De hoge gevel rechts staat op de achtergrens van de hier onderzochte zone.

werd bv. het in een vorig GT nummer aan bod gekomen huis van wijnhandelaar van Leyns aan het Goudenleeuwpleintje in de bewaard gebleven documenten stevast als ‘herberghe Den Osse’, of ‘herberghe den Osse enden Esole’ aangeduid. Onze woorden ‘herberg’ en ‘hotel’ vinden hun oorsprong in die middeleeuwse toestanden. Later, nadat de commerciële exploitatie van slaap-

gelegenheid ingeburgerd was, bleven de grote, meestal prestigieuze huizen van rijkelui aangeduid als ‘hôtel particulier’. Denk aan het ‘hotel Dhane-Steenhuuse’ en andere. Al konden familie en kennissen er nog wel es overnachten, dat gebeurde niet meer beroepshalve. De gastheer werd immers verondersteld als een ware ‘heer’, liefst geadeld, geen beroep meer uit te oefenen. Hij behoorde tot wat de Engelsen noemen de ‘leisure class’ (vrijetijds-klasse). ‘Herberg’, van zijn kant, werd in de 19de eeuw synoniem van drankgelegenheid. Je kon er meestal niet meer blijven slapen, tenzij misschien onder tafel.

Voor de anderen – we laten de vele hulpbehoevenden en bedelaars hier buiten beschouwing – werden aan de vroegere stadspoorten al in de jaren 1200-1300 ‘godshuizen’ (maison dieu: ontstaan uit giften om godswil) of gastenhuisen (hospes: gast, hospitia: hospicen) ingericht. Meestal was er slechts één dergelijk huis per poort, maar naarmate de stad uitbreidde, kon het gebeuren dat de opeenvolgende stadspoorten over een dergelijke instelling beschikten. Voor de weg uit het oosten, die ons hier interesseert, waren dat er drie. De oudste (zelfs de oudste van de hele stad), het Sint-Jansgodshuis, stond bij de oudste poort, de Steenpoort, niet zover van de Sint-Jacobskerk. Het Sint-Annahospitium bij de Spitaalpoort, die er zijn naam aan ontleende, lag een heel eind verderop, nu buiten de Dampoort, maar toen nog binnen de 14de-eeuwse stadsvesten die in die zone het Sint-Baafsdorp omsloten.

Een derde caritatieve instelling, deze waarover we het hier hebben, was als onderdeel van een vermoedelijk vroeg 13de-eeuwse tussenliggende verdedigingsgordel, gevestigd net binnen de Sint-Jorispoort op de plek die we hier onder ogen hebben. We kunnen het huis naar het water toe onmogelijk precies kadastraal lokaliseren omdat de poort nu al ruim vier eeuwen geleden afgebroken werd. Vermoedelijk gebeurde dat trouwens samen met minstens een deel van de bebouwing van het Papenhuis.

Dat hospitium was wel iets speciaals. In een artikel over slapen en slaapcomfort in o.a. de passantenhuizen aan stadspoorten verschenen in ‘Van Mensen & Dingen’ wordt het nader beschreven (9). Het logementshuis week niet enkel voor wat zijn cliënteel betreft, af van wat we mochten verwachten in een gewoon passantenhuis. Er waren kamers en het huis bood niet enkel aan ‘passante’ priesters onderdak, ‘potage’ en verwarming inbegrepen, de kamers mochten ook aan ‘eerbare’ Gentse priesters verhuurd worden.

Het Papenhuis speelde in 1576 aan het begin van de opstand van de Gente-

Afb. 5. De IJkmeesterstraat ligt ongeveer parallel met de vroegere Slekke. Het beeld Excelcior ook bekend als 'de vliegenvanger', een werk van Pierre Van Biesbroeck, stond oorspronkelijk aan het Zuid. Het werd naar hier verplaatst na de afbraak van de laatste brouwerij bij de Steendam: de brouwerij Excelcior.

naars tegen het katholieke centrale gezag nog een rolletje in de blokkade van het garnizoen in de zeer dichtbij gelegen dwangburcht, pas gebouwd in opdracht van keizer Karel op kosten van de gestrafte Gentenaars. Het gebouw werd net als de Sint-Jorispoort opgevuld met aarde en balken en samen met de hele buurt gebarricadeerd. Een post in de stadsrekeningen vermeldt een betaling voor negen tonnen bier ‘inckelen clauwaert ghejont de omwonenden die voluntairelic hemlieden gheemployeert hebben int draghen vanden eerde omme te vullen Sent Jooris poorte ende ’t Papenhuus daer nevent’.

Het kort nadien aan de macht gekomen calvinistische bewind liet het doek vallen over dit godshuis toen het in 1580, bij de grootscheepse onteigening van kerkelijke goederen, ook het erf van het Papenhuus waarop een ‘huysaige’ stond in cijns gaf aan Gillis de Knuut, buurman in wat nu de Gauwblomme is. Deze notoire calvinist die nogal wat ‘kerkelijk goed’ kocht, verloor het enkele jaren later op zijn beurt. De eigendom kwam in handen van het bisdom die de opbrengst er van bestemde voor het priesterseminarie bij de kathedraal, een contrareformatorische nieuwigheid, die zoals de meeste instellingen in die tijd gefinancierd werd met de opbrengst van pachten, huren en renten. De bebouwing aan de Steendam werd verhuurd voor particulier gebruik.

Mooie bebouwing in de jaren 1700 en 1800

Dankzij de uitzonderlijke collectie bouwtekeningen bewaard in het Gentse stadsarchief, die we via de methode van het Gentse huizenonderzoek (11) precies kunnen reconstrueren op welbepaalde nog bestaande kadastrerpercelen (afb. 6), krijgen we een beeld van hoe het er vroeger uitzag. In afb. 7 krijgen we door middel van op gelijke schaal gebrachte en aaneengeschaalde geveltekeningen een goed idee van hoe de huizenrij voor en na 1866 uitzag. Dit jaartal werd uitgekozen voor de tweeledige tekening omdat dit de bouwdatum was van de jongste daarin weergegeven gevel, de derde van links. Het uitzicht van de huizen kan vergeleken worden met de actuele toestand (zie afb. 1 en 2). Drie van de zes gevels bleven mooi bewaard.

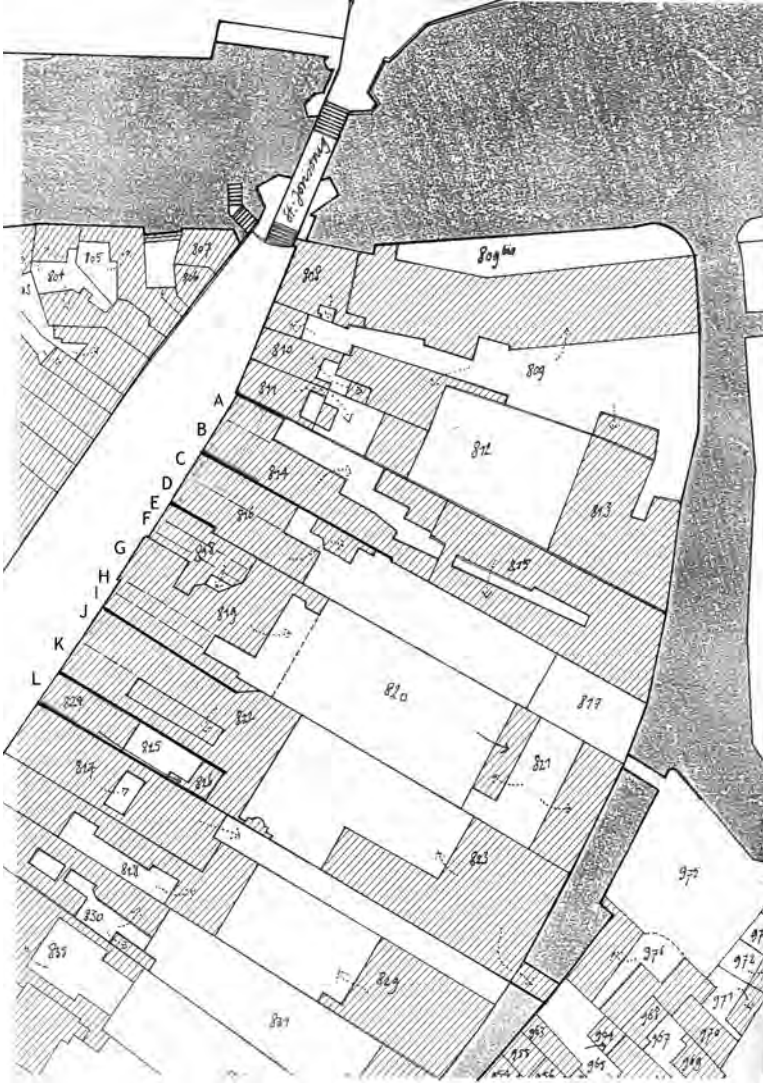
Overlopen we even de huizen aan de hand van de afbeeldingen. De hierna aangehaalde perceelnummers zijn deze van het eerste kadaster ca. 1835, Gent sectie B, zoals te zien op afb. 6. Links beginnend zien we het mooie sobere bouwwerk in 1718 opgetrokken in opdracht van de dirigenten van het bischoppelijk seminarie. De seminariebestuurders lieten er in 1718 een vrij imposante nieuwbouw (afb. 7, links) optrekken op de latere kadastrerpercelen 808-812 (10), nieuwbouw die wellicht de laatste sporen van het Papenhuus

deed verdwijnen of althans onzichtbaar maken. Het seminarie kreeg van het Franse revolutionaire bewind een zware krijgsschuld opgelegd en in 1797, onder het Directoire, werd het afgeschaft. Daarmee kwam een eind aan een stukje kerkgeschiedenis in die buurt.

De eigendom van het seminarie besloeg 20m aan de straatzijde met centraal een overdekte poortingang, goed lokaliseerbaar op het kadasterplan (perceel 809) met steegvormige binnenkoer, trechtvormig verwijdend naar het water van de Slekke toe. In de tweede helft van de 18de eeuw werd een gedeelte verhuurd aan bouwmeester-aannemer Louis 't Kint die op het uitgestrekte achtererf (kad. nr. 809, 809bis, 812, 813) een kalkschuur en een houtopslagplaats inrichtte, uitstekend gelokaliseerd voor aanvoer en afvoer over water, dicht bij de Leie en het sluiswatertje de Slekke. Het complex was ruim anderhalve eeuw later nog steeds in gebruik als opslagplaats door bouwondernemers. We mogen aannemen dat het er daar al die tijd geen lust voor het oog was. De samengestelde woonsten die het gebouw innamen, bleven nog bestaan tot aan het begin van de vorige eeuw toen de Sint-Joriskaai aangelegd werd.

Het uitzicht veranderde totaal in het eerste decennium van de vorige eeuw toen er een gebogen nieuwe rooilijn van de nieuw gecreëerde Sint-Joriskaai aangelegd werd in het kader van de grootscheepse waterbouwwerken die vanaf de Minnemeersbrug tot aan het Van Eyckzwembad uitstrekten en onder meer vormgaven aan de 'Schippersbassin', nu Portus Ganda. Men wilde af van de vele draaibruggen die het alsmaar drukker wordend verkeer te land en te water veel oponthoud bezorgden. Daarom werden bruggen, kaaidammen en -muren verhoogd. De oude Sint-Jorisdraaibrug, destijds in het verlengde van de Steendam (zie afb. 6), werd afgebroken en enkele tientallen meter stroomafwaarts, samen met de Pasbrug, vervangen door de welbekende brede 'kemelbrug' (12). Deze nieuwe Sint-Jorisbrug is een van de mooiste Gentse bruggen. Je moet er wel onder fietsen of stappen om de 'zweepslagstijl' ervan ten volle te appreciëren. Nieuwbouw volgde aan de nieuw gecreëerde Sint-Joriskaai op een fraai gebogen nieuwe rooilijn. De laatste eigenaar aan de Leieoever, aannemer Allo, werd hiervoor onteigend ((13). De Sint-Joriskaai bleef op het oude niveau, terwijl het verkeer vanuit de Steendam via een ommetje naast het water op een verhoogd straatdeel een aanloop kon nemen om over de nieuwe brug te geraken. Niet evident in een tijd dat er nog veel karren en wagens door krachtige paarden, maar ook door verzwakte oude sukkels, moesten getrokken worden, eventueel over de gladde straat.

Naast dit destijds grootste complex liet brouwer Jaspaerd Couvreur in 1747 op

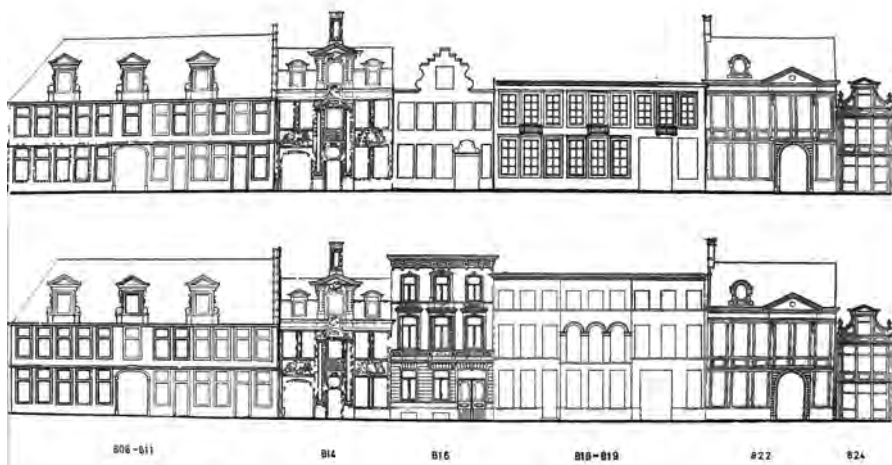

Afb. 6. Detail van het eerste kadasterplan ca. 1830. Boven: de Leie. Links: de Slekke (Papengat). De percelen aan de rechter straatwand (even nummers): 808 tot 813 behoorden tot het verdwenen Papehuis en de eveneens verdwenen Sint-Jorispoort. De daarop volgende percelen naar onder toe zijn identificeerbaar aan de hand van de cijnsbedragen evenredig aan de gevelbreedten (zie tekst). De perceelsindeling aan de straatzijde is aangeduid: de dikke lijnen stellen perceelscheidingen voor die al in de 14de eeuw bestonden. De cijnsbedragen uit die tijd (in denier parisis) zijn als volgt. A: 20; B: 20 + 5 'overmate' (ov); C: 14,6; D: 24,4; E: 8,9 + 3,6 (ov); F: idem; G: 22 + 15ov; H: 10,9; I: 10,3; J: 20; K: 16,6 + 5,6 (ov); L: 16,6 + 4,6ov.

twee middeleeuwse percelen die samen het (oude) kadastrummer 814 vormen, de welbekende Gauwblomme (schrijfwijze op de bouwaanvraag) optrekken, sinds lang apotheek (14). Het huis bleef uitzonderlijk gaaf bewaard en is beschermd als monument. Op afb. 6 kan men zien dat de scheidingsmuren naar de straat toe van de Gauwblomme met de huizen op de belendende percelen teruggaan op de 14de-eeuwse perceelsgrenzen. Meestal zijn dergelijke muren ook de oudste bovengrondse onderdelen van de bebouwing. Dit is een veronderstelling die hier en elders enkel door materieel bouwhistorisch onderzoek kan bevestigd worden.

Bijna identiek daaraan is de situatie op kad. nr. 816. Ook in dat perceel gaan de scheidingsmuren met resp. 814 en 818 terug op middeleeuwse perceelsgrenzen. We weten niet wanneer en door wie de oude gevel, goed herkenbaar op de reconstructietekening aan de versierde dakkapel, gebouwd werd. Azijnlegger en brouwer Hoog(h)stoel en zijn gelijknamige opvolgers lieten in 1802 veranderingen aan de gevel aanbrengen en in 1844 de dakkapel vervangen door een extra verdieping (15). In 1866 was het opnieuw een Hoogstoel, nog steeds azijnlegger, die de gevel zijn huidig uitzicht gaf, zoals ook de tekening gemaakt aan de hand van de bouwaanvraag die weergeeft (16).

De twee kadastrummers 818-819 omvatten niet minder dan vijf middeleeuwse cijnspercelen samengevoegd tot een ongeveer 20m breed gebouw. Wanneer dat gebeurde kon niet achterhaald worden. De cijnsen werden al sinds 1495 betaald door de familie Van der Saren, rijke houthandelaars die een paar eeuwen lang in de buurt hun handel dreven. Daarna kwam het grote bezit (nog steeds onderverdeeld in twee of meer huizen) in handen van de brouwersfamilie van der Haghen (17). Mogelijk was het Jacques van der Haghen die een uniforme gevel liet bouwen aan zijn eengemaakte huizen. In 1660 krijg hij een relatief belangrijke bouwsubsidie voor 'zijn 'nieuwen huuse ende ghevele' (18). Jan Baptist Guillaume Soenens kocht het vermoedelijk al één gemaakte grote huis in 1704. Soenens behoorde samen met zijn vrouw Agnes Françoise Maelcamp tot de allerbelangrijkste Gentse families van ondernemers en kooplui. De vermogende Jan Baptist was schepen van de Keure en werd directeur van de Oost-Indische (Oostendse) Compagnie, een avontuur dat, zoals bekend, faliekant uitliep omdat dynastieke Oostenrijkse belangen het haalden van de economische (19). De Soenens bleven tot in 1780 huiseigenaars. Het huis werd niet verhuurd, wat erop wijst dat ze er woonden. Het uitzicht van de bestaande bebouwing veranderde in 1800 niet ingrijpend toen een zekere Custis vernieuwingen aan de vensters met balkons liet aanbrengen (20), zoals te zien in het bovendeel van de tekening (afb. 7). Van het oudere

Afb. 7. Reconstructietekeningen van de bestudeerde gevelwand met onderaan de kadastrumnummers anno 1830. Boven: toestand voor 1844. Onder: toestand in 1866. Opgemaakt aan de hand van de geveltekeningen bij de bouwaanvragen bewaard in het Gentse stadsarchief. Uiterst links: de eigendom van het bisschoppelijk seminarie, opvolger van het Papehuis. Uiterst rechts: de Biecurf.

uitzicht zijn we niet zeker. Waarschijnlijk verschilde de brede tweelaagse gevel niet wezenlijk van wat de tekening uit 1800 weergeeft, maar was hij waarschijnlijk bekroond met dakkapellen, naar de mode van de tijd. In 1823 volgde opnieuw een bouwaanvraag voor een extra etage door Emanuel De Smet (21). De geveltekening toont vensteropeningen van de lichtjes vooruit-springende middenpartij met rondbogen op de etage in de typische Gentse empirestijl van die eerste helft van de 19de de eeuw... maar wel enkele jaren nadat het 'empire' van Napoleon ineengestuikt was. Het gebouw geraakte na W.O. II verwaarloosd. Het speelde nog eventjes een rol in de populaire Gentse geschiedenis toen Walter De Buck er zijn eerste café de Marteko opende en hij '(samen met zijn langharige vrienden) de goegemeente de stuipen op het lijf joeg. In 1975 werd het afgebroken en vervangen door een Amelinckx-achtig bouwwerk dat niet bepaald het topstuk is van de Steendam.

Beter verging het de imposante woning ernaast, gebouwd in het derde kwart van de 19de eeuw (22). Dat kwam er in de plaats van een classicistisch huis met timpaan boven de ingangspoort. De bouwaanvraag ervan (23) door Judocus Morel dateert uit 1741, het jaar dat deze koopman het bestaande huis kocht. Daarmee verzeilen we hier aan de Steendam in adellijk gezelschap.

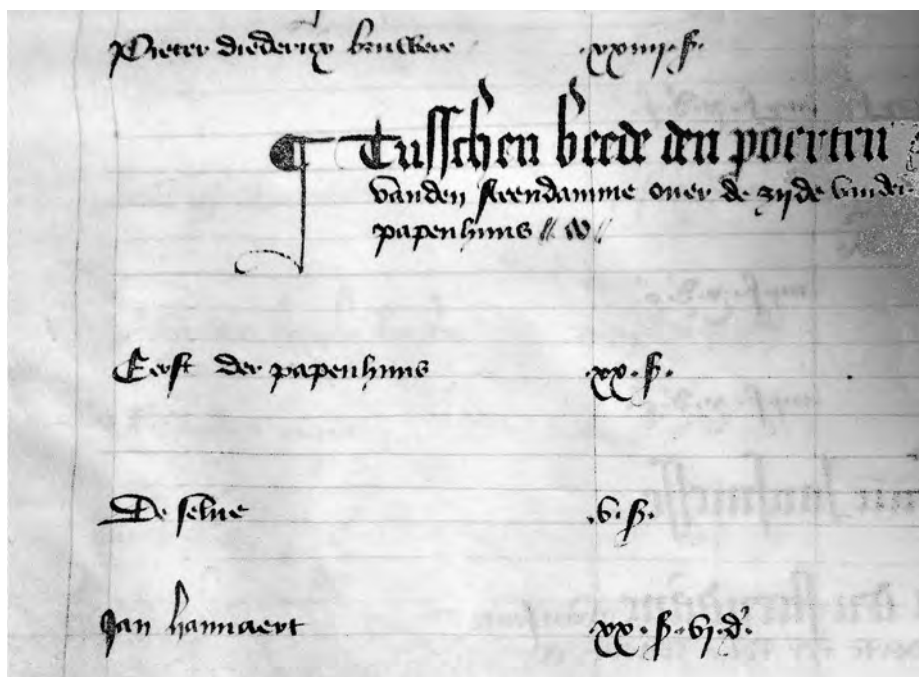
Morel verhuurde de mooie nieuwe woning aan het einde van de Oostenrijkse tijd aan ‘den grave Rindsmaul’. Het hierboven beschreven buurhuis van Soenens was toen in bezit gekomen van een zekere baron Benoist (24).

Zo komen we tenslotte bij de Biecurf. De naam van dit huisje, wellicht geïnspireerd door een specialiteit van bouwheer bakker Pauwel Verhyl, was te vinden op de bouwaanvraag uit 1718 (25). Het nieuwe geveltje verving niet, zoals gebruikelijk (geheel of gedeeltelijk) een houten exemplaar, maar een oudere stenen gevel. In 1755 werd het huis verkocht aan buurman Morel die het gelukkig ongemoeid liet. Dat kan niet gezegd worden van zijn twintigste-eeuwse opvolgers die het gelijkvloers zwaar verminkten om het helemaal te vervangen door winkelvitruines, geen gelukkig idee voor een dergelijke smalle gevel (26). Nieuwe eigenaars lieten het geveltje in de negentiger jaren van de vorige eeuw herstellen en ze gaven Walter De Buck en zijn steenkappers de opdracht een bijenkorf en de bouwdatum in de ‘muurspiegels’ aan te brengen.

In het stadsarchief op zoek naar de vroege huisgeschiedenis

Voor wie zich in de technische uitwerking van het onderzoek wil verdiepen, volgen hierna enkele kneepjes. Dat we de situatie van acht eeuwen geleden in dat stukje Steendam zo goed kennen en zo nadrukkelijk durven omschrijven, komt doordat de huizen op stadsgrond stonden. Er moest jaarlijks voor betaald worden aan de Stad en de noteringen daarvan bleven allemaal samen integraal bewaard. Om dat te begrijpen moeten we ons realiseren dat tot aan de Franse tijd veruit de meeste bezitters van een huis geen eigenaar waren van de grond waarop het stond. Enkel bij huizen en percelen met het statuut ‘Vrij huis-Vrij erf’ was dat het geval.

De noteringen van de namen van de huiseigenaars op de percelen en de bedragen, de cijnzen, die ze moesten betalen voor het gebruik van de gronden vormen een ononderbroken reeks in het Stadsarchief. Dat was trouwens ook het geval met de meeste bouwsels in het Nieuwpoortje en in de aan de overzijde van de Baudelohof gelegen Waterwijk tussen de Ottogracht en de Minne-meers. In de vroegst bewaard gebleven stadsrekeningen met cijnsinkomsten staan ze jaarlijks opgetekend vanaf het schepenjaar 1325-1326 (27). Vanaf 1337 werden ze opgenomen in aparte grondcijnsboeken, de ‘erfelijke renteboeken’ van de stad, die tot aan de Franse tijd strekken (afb. 8). Bij heel wat percelen vinden we twee bedragen: een klein bedrag ‘van overmate’ en een groter. Vermoedelijk geldt de grote som voor het huis en de kleine voor een open ruimte of poortje ernaast, eventueel toegang gevend naar een achterhuis.

Afb. 8. Detail uit het stadscijnsboek uit 1418 in het Stadsarchief, reeks 152 nr. 6. De meeste 'boeken' in deze reeks zijn bijlange niet zo mooi geschreven en duidelijk. Met beide 'poerten' worden de Steenpoort bij de Sint-Jacobskerk en de Sint-Jorispoort bij de Leie bedoeld. Tussen haakjes: de schrijfwijze 'oe' duidt, net als 'ae', op een lange klinker. De dubbele klinkers 'oo' en 'aa' werden nog niet gebruikt.

In dit stadsgedeelte bevinden we ons daarmee in een uitzonderlijk gunstige situatie voor een dergelijk onderzoek. En nog beter. Vanaf 1672 vinden we de bij de grondcijnzen opgetekende eigenaars dikwijls ook vermeld, samen met de eventuele huurders, in een tweede archiefreeks met exacte aantekeningen in de 'huisgeldboeken' met de huistaksen (28). Die omvatten alle huizen van de hele stad en lopen eveneens tot aan de Franse tijd, weliswaar met onderbrekingen. Onder Frans bewind verdween het systeem van de grondcijnzen en maken we de overgang naar het nog steeds bestaande kadaster van de onroerende goederen. In de eerste jaren vinden we meestal dezelfde namen terug als bij de cijnzen, en ook de huisnummers: eerst per wijk, later per straat. Heel nuttig daarbij zijn de kaartjes uit ca. 1808 in de zogenaamde Atlas Napoléon. In de bijhorende tabellen staan o.a. de gevelbreedten aan de straatzijde vermeld. Die kunnen we vergelijken met de huidige toestand. Met behulp van de methode van het Gentse huizenonderzoek (zie noot 5) kunnen we hiermee de

percelen, ook de heel oude, precies situeren op de eerste (ca. 1830) en de actuele kadasterkaarten. Dat geeft een stevig houvast. We staan op vaste grond.

We haasten ons hieraan toe te voegen dat de methodiek om de vroege huisgeschiedenis te achterhalen, slechts geldt voor de huizen waarvan de grondeigenaar ('landheer', meestal een instelling) en de noteringen in de 'landboeken' (cijnsboeken, erfelijke renteboeken) gekend zijn. Ook voor de woningen 'Vrij huis-Vrij erf' kan het. Het is erg arbeidsintensief werk. Om jammerlijke vergissingen te vermijden moet men trouwens ook de belendende huizen bestuderen.

Nemen we als voorbeeld het enige huisperceel in dit stukje Steendam dat sinds de jaren 1300 tot op heden, althans aan de straatzijde, onveranderd bleef in breedte, de Biecurf. Uit de cijnsbedragen kunnen we berekenen dat het perceel 15 voet breed was aan de straat, hetzij nagenoeg 5m waarvan 1m 'overmate' waarschijnlijk ooit ingenomen door een toegang naast het huisje. De vroegst bekende huiseigenaar in 1326 was een zekere Lippe (Philip) van Berghine. Bakker Pauwel Verhyl (Vergeylen, Verhellen) die de gevel zijn huidige uitzicht gaf, betaalde tot aan zijn dood in 1722 nog precies hetzelfde cijnsbedrag aan de stad (29). Wel was er geen sprake meer van 'overmate'. Die was bij de originele huisgrondcijns gevoegd. Onnodig hierbij te vertellen dat dit bedragje nauwelijks nog wat voorstelde aan geldwaarde. Het was enkel nog een recognitie, een erkenning dat de betaler geen eigenaar was van de grond waarop zijn huis stond. Voor het huis zelf moest hij wel nog een substantieel bedrag aan 'huisgeld' betalen. Die nieuwigheid die vanaf 1672 systematisch alle huizen belaste, was proportioneel aan de huurwaarde, maar ook dat bedrag bleef stabiel in de bijna anderhalve eeuw dat het stelsel in voege bleef.

Noten

- 1 Verstraeten, F. (1978). *De Gentse Sint-Jacobsparochie*. Deel 3, p. 21. Bij de bouwvoorvragen in het Gentse stadsarchief is de omwisseling goed te merken in dateren. Bij de bewaarde noteringen van bouwsubsidies uit de jaren 1600 heet het nog meestal de Steendam, bij de 18de-eeuwe wordt enkel het of 't Steendam geschreven.
- 2 Stadsarchief Gent (SAG), stadsrekeningen reeks 400. Best raadpleegbaar in de uitgave door Julius Vuylsteke (1900). *De Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen 1280-1336*, Gent, Meyer – Van Loo.
- 3 Berkens, M., Desmet, G., Stoops, G. (2011). Steendam. Laatmiddeleeuwse pottenbakkersvondsten. In: *Archeologisch onderzoek in Gent*, reeks 2 nr. 5, p. 151-158.
- 4 Van Werveke, A. (1908). *Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen 1280-1336. Register*, Gent, Vyt, p. 1078-1079.

- 5 Stadsarchief Gent (SAG), reeks 152, nr. 6, f. 17v. Idem nr. 9, f. 31v en 32.
- 6 SAG, reeks 152 nr. 16, f. 141-143.
- 7 SAG, Reeks 152, nr. 7 (1442), f. 43v.
- 8 De Potter, F. (1891). *Gent van den oudsten tijd tot heden*. Deel 6, p. 474.
- 9 Devriese, L. (2015), Slaapcomfort voor rijk en arm. Gent 14de-17de eeuw. In: Van Mensen & Dingen, jg. 13 nr. 4, p. 21-26.
- 10 SAG, reeks 535 nr. 310, bundel 14.
- 11 Charles, L., Everaert, G., Laleman, M.C., Lievois, D. (2001). *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*, Gent, Mens & Cultuur en Stadsarchief, pp. 191.
- 12 Devriese, L. (2014). De Joremaai. Joris en Maaiken aan de kemelbrug? Vergeet het. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 43, p. 408-415.
- 13 SAG, reeks G nr. 251 (1891). Veranderingen op de oude rooilijn waren voordien aangebracht door J.B. Allo, 'architecte - charpentier' of 'entrepreneur' of de weduwe Thienpont (SAG, reeks G12 nr. 5242, 5251, 8479, 8483 en 9724).
- 14 SAG, reeks 535 nr. 25. O.m. beschreven door stadsarchivaris Victor Van der Haeghen in de *Inventaire archéologique* (fiche nr. 115 – Vertaling in *Ghendtsche Tydinghen*, 1992, jg. 21, p. 75-76).
- 15 Een bouwaanvraag uit 1802 voor verandering aan de gelijkvloerse vensters (vermoedelijk uitnemen van de witstenen 'kruisen') door Hoogstoel in SAG, reeks G12 nr. 1112. Een tweede in SAG, reeks G12 nr. 5255. De bouwaanvraag omvat naast een geveltekening met het nieuwe uitzicht, ook het oude. Het is deze die gebruikt werd voor de reconstructietekening (bovengedeelte).
- 16 SAG, reeks G12 nr. 10656.
- 17 Brouwerij, brouwgereedschap, stallingen en achterhuis bij de 'rivier' (de Slekke) vermeld in 1644 (SAG, reeks 152, nr.13, f. 125).
- 18 Afschrift in SAG, reeks 535, nr. 310. De brouwersfamilie van der Haghen was eigenaar gedurende de hele tweede helft van de 17de eeuw. Een J. van der Haeghe was echter ook eigenaar van een veel kleiner huis op perceel B 779 aan de andere zijde van de straat.
- 19 De familierelaties in Schrans, G. (2009) *Vrijmetselaars te Gent in de XVIIIe eeuw*, tweede druk, Liberaal Archief, Gent, p. 276.
- 20 SAG, reeks G12 nr. 1107.
- 21 SAG, reeks G12 nr. 5524.
- 22 Datering naar stijlelementen in Bouwen door de eeuwen heen. Gent 4na, p. 495 onder huisnummer 74.
- 23 Koopdatum in SAG, reeks 152 nr. 16, f. 142v. Bouwaanvraag in SAG, reeks 535 nr. 310, bundel 23.
- 24 SAG, reeks 153 nr. 201. Huisnummers F 285 en F 286.
- 25 SAG, reeks 535 nr. 310, bundel 15. In SAG G12 nr. 7361 een aanvraag voor verbouwing met geveltekening.
- 26 Foto van de toestand in de jaren 1970 in 'Bouwen ... Gent' 4na nr. 1240.

- 27 SAG reeks 152 nr. 1, met op f. 2 de bestudeerde huizen. Dezelfde bedragen in opeenvolgende cijnsboeken tot en met 152 nr. 17.
- 28 SAG, reeks 153/1 nr. 69 e.v. In nr. 201 huisnummers F281-289. In reeks 153/2 als eerste in 1672 nr. 56, f. 144 e.v.
- 29 Grondcijns in de stadsrekeningen en in de eerste cijnsboeken: 21 schelling parisis (SAG, reeks 152 nr. 1, f. 2). De schelling parisis werd omgezet in de gelijkwaardige groot Vlaams in de volgende cijnsboeken. De laatste noteringen in SAG reeks 152 nr. 17, f. 143.

MEMORIEDAG – 2 februari 1917

Op 2 februari 2017 is het honderd jaar geleden dat Hugo Collumbien geboren werd in Gent, op de koudste dag van de Eerste Wereldoorlog. Is dit geen aanleiding om deze uiterst verdienstelijke Gentenaar in herinnering te brengen?

Een bondige samenvatting van de levensloop van **Hugo Collumbien** staat op Wikipedia:

(https://nl.wikipedia.org/wiki/Hugo_Collumbien).

Ook op facebook staat een uitgebreid eerbetoon aan onze oud-voorzitter (<https://www.youtube.com/watch?v=JZMqozhFlbE>).